

EL PROCÉS D'INVENTARI I INCAUTACIÓ DE CAN CALDERÓ (1936-1939)

A cura de Jordi Albaladejo Blanco

Aquesta comunicació segueix la línia de recerca sobre la rereguarda republicana durant el període de la Guerra Civil que vaig emprendre amb el treball *Alella, poble d'acollida: nouvinguts i refugiats (1936-1939)*, presentat a la V Trobada d'entitats de recerca local i comarcal a Vilassar de Dalt, l'any 2011. Aleshores incidia en l'ús humanitari lligat a l'acollida de refugiats d'algunes de les principals finques incautades a Alella: cal Governador (antic col·legi escolapi), Vil·la Martorell (antiga escola salesiana) i Les Quatre Torres. Ara poso el focus en l'inventari dels béns i la incautació de Can Calderó -una de les cases pairals més antigues i grans de la localitat-, després de la fugida dels seus propietaris.

Podem seguir aquest procés a partir de la documentació dipositada a l'Arxiu Municipal d'Alella. Hi consta, amb caràcter oficial, com i qui va fer l'inventari, quins objectes artístics s'hi van trobar, els mobles, l'aixovar, el celler, les eines de treball agrícola, i també un registre de les diferents parcel·les de cultiu vinculades al mas, principalment de vinya.

D'altra banda, trobem com el masover i un mosso de la finca, després de demanar-ho al jutge popular d'Alella amb el vistiplau del procurador i dels sindicats CNT i UGT, són nomenats dipositaris per tal de garantir el manteniment de les terres, realitzar la venda de vi per pagar els jornals dels empleats i tenir cura de la part noble de la casa.

Finalment, després de l'entrada a localitat de les tropes franquistes el 28 de gener de 1939, es fa el traspàs a la família propietària. Una situació que, atenent les dades dels repressaliats al poble recollides per Jordi Amat al llibre *Alella, 1931-1940*, no va comportar per als treballadors vinculats a la finca cap conseqüència (almenys oficialitzada).

El mas allelenc dels Calderó

La masia coneguda com can Calderó (situada a la Riera de la Coma Clara, núm. 2) és originària del segle XIII. Fins a mitjan segle XVII va ser propietat de diferents famílies. Va ser

amb el casament de la pubilla de Jeroni Resplans, Magdalena Resplans, amb Miquel de Calderó i Masdovelles el 1655 quan va prendre el nom de mas Calderó. Des d'aleshores, la seva nissaga l'ha conservat fins avui.

Anteriorment al període analitzat, la família havia passat almenys per dos episodis de dificultats. El primer va ser l'adscripció dels Calderó a l'austriacisme (Miquel de Calderó i Masdovelles, jurista i eclesiàstic; i el seu nét Miquel de Calderó i Vidal, capità del III Batalló de la Coronela Santa Eulàlia Barcelonina) durant la Guerra de Successió, motiu pel qual van patir la repressió borbònica.

La segona conjuntura complicada va donar-se en les dècades finals del segle XIX. Va ser resolta per la determinació de Salvador Calderó, coronel del Reial Cos d'Alabarders, en un ambient de forta crisi al camp després dels devastadors efectes de l'òidi i la fil·loxera a les vinyes d'Alella, entre 1886 i 1891. Aquest fet va portar a la ruïna moltes hisendes alellenques i que es posessin en venda -segons Salvador Artés a l'article 'Notícia històrica de Can Calderó' a *Revista Alella* núm. 58- pràcticament el 80% de les cases pairals. Tan sols els viticultors que disposaven de reserves de capital van poder replantar els ceps i esquivar la gran davallada econòmica. Alella va perdre 195 habitants censats entre els anys 1877 i 1900: va passar de 1.565 a 1.370 habitants.

Quan va finir la línia d'herència masculina directa l'any 1911, Miquel Bosch de Calderó (1882-1953), nebot del darrer propietari -Salvador Calderó- va heretar el mas i diferents terres i propietats.

Miquel era fill de Josepa de Calderó, germana de Salvador, i de Josep Bosch, apotecari d'Alella. Home emprenedor, va rebre formació a la Real Escuela de Avicultura d'Arenys de Mar i va estar vinculat a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. La família havia participat en la fundació de la Cooperativa Alella Vinícola (1906), tot i que després se'n desvinculà i continuà amb la producció i comercialització pròpia, aconseguint renom els vins de Miquel Bosch de Calderó.

El 1916, Miquel va casar-se amb l'acabalada Maria Damm i Calàs (1880-1974), família dels cervesers alsacians instal·lats a Barcelona que van donar nom a la coneguda marca de cervesa Damm. A més del mas d'Alella i diferents vinyes i terres de cultiu al municipi, el matrimoni va ser propietari de terres a Tiana i Montgat (com veurem més endavant); de l'Hostal Masia Marinette (en honor a la seva dona), que tenien arrendat a Mollet del Vallès (avui, seu del centre cultural La Marineta), i d'altres parcel·les al poble; de la Granja Marinette, important explotació agrícola, ramadera i avícola a Parets del Vallès; i propietats a Sant Fost de Campsentelles, Lliçà de Vall i Barcelona (una fàbrica de iogurts i llet condensada al carrer Urgell, 71).

Troblem un estudi del matrimoni i del seu patrimoni a l'article d'Agustí Morera 'Història de l'Hostal La Marinette' al volum 12 de la revista *Notes* del Centre d'Estudis Molletans.

Can Calderó, en primer terme, *circa* 1927.

Miquel, catòlic fervent, va restaurar el mas Calderó i la capella dedicada a la Verge de Núria l'any 1914 i Josep Bosch va apadrinar la campana que portava "lo nom Josepa". Va promoure que s'organitzés un aplec el dia 8 de setembre, festivitat de la Mare de Déu de Núria, amb la bandera catalana al balcó de la casa i la presència de Benet de Pomés i de Pomar, comte de Santa Maria de Pomés, cap de l'agrupació política confessional i dretana Defensa Social (i més endavant un dels fundadors de la Unión Monárquica Nacional i adherit al Movimiento Nacional el 1936). Segons sembla, Miquel Bosch era un gran entusiasta de la Defensa Social. L'aplec de la Mare de Déu de Núria va esdevenir tradicional al poble: la campana congregava els fidels a un solemne ofici cantat pel Cor Parroquial, seguit pel cant dels Goigs. La família Bosch de Calderó obsequiava els assistents amb un refrigeri i la celebració finalitzava amb sardanes i focs artificials.

El matrimoni entre Miquel Bosch de Calderó i Marinette Damm Calàs va tenir dos fills: Josefina Bosch de Calderó i Damm (1917-2007) i Miquel Bosch de Calderó i Damm (1920-1973).

A les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, Miquel Bosch de Calderó va resultar escollit regidor amb el major número de vots -empatat amb un altre candidat- de tots els que s'hi presentaven. Formava part d'una agrupació administrativa local. Amb els

restants vuit regidors escollits, el dia 15 d'abril va donar suport a l'acord d'adhesió a la República Catalana i al seu president, Francesc Macià. Tot i la conjuntura republicana, el govern municipal va continuar en mans de Josep Aymar Puig -que feia més de vint anys que era alcalde, un autèntic supervivent- i Miquel Bosch de Calderó va formar part del cartipàs amb altres dos membres a la comissió permanent d'Hisenda.

Respecte del mas Calderó, a l'inici de la Guerra Civil, el juliol de 1936, tenia una aparença estructural molt semblant a l'actual. Així ho corrobora una fotografia de Lluís Bonet i Garí corresponent a l'any 1927. Al llibre *Les Masies del Maresme*, Bonet i Garí situa can Calderó dins el grup VI: de planta quadrangular i teulada de quatre vessants, amb baixos, pis i golfes, una torre en un dels angles i una capella annexa a la casa. Al conjunt de la finca hi havia altres edificacions menors.

La fugida del propietari i l'inventari dels béns

El 22 de desembre de 1936, el cap superior de serveis de la Comissaria General d'Ordre Públic de Catalunya va adreçar un escrit al Jutjat Popular d'Alella en el qual demanava que, trobant-se fugitiu de l'Estat espanyol l'individu anomenat Miquel Bosch de Calderó, es procedís amb la major brevetat possible a inventariar els seus béns a la població i que, una vegada realitzat l'informe, li fos tramès. La família havia fugit primer a França i després es va instal·lar definitivament fins al final de la guerra a Sant Sebastià. Tal com recull el seu obituari al diari *La Vanguardia* el 23 d'octubre de 2007, Josefina Damm va estar d'institutriu a Portugal i després va reunir-se amb el seus pares a la capital guipuscoana.

L'endemà, 23 de desembre, a les 10 del matí, d'acord amb una comunicació del Jutjat Popular (que deuria fer-se el mateix dia 22, data de l'escrit de la Comissaria General d'Ordre Públic), va procedir a fer l'inventari requerit una comissió amb diferents representants. Els seus integrants eren el jutge municipal Artur Suñé Macià, el procurador Jaume Martory, el secretari E. Medir, i dos membres de la UGT (Jaume Campmajor Bernaus i Francesc Compte Fàbrega) i dos de la CNT (Josep Iglesias Bassas i Mateu Canals Bofill), a més de dos testimonis: el masover Joan Fàbrega Matabosch i el mosso Jaume Roca Floreta. L'inventari va finalitzar-se el 24 de desembre.

Es pot especular que la urgència del procés venia motivada per la necessitat de solucionar l'abandó de la finca per part dels propietaris, mantenir-la sense que fos espoliada i donar seguretat i subsistència als treballadors que hi havia. El context demanava celeritat després del decret de col·lectivitzacions del mes d'octubre i, molt especialment, després d'un incident armat que havia succeït a Alella el mes de novembre. Aleshores, un grup de milicians del Masnou que volia radicalitzar el procés d'incautacions i col·lectivitzacions d'Alella va arribar al poble en un camió, però prèviament alertats els milicians ale-

llencs, van poder foragitar-los després d'un intercanvi de trets davant de l'Escola Fabra i l'Hort de la Rectoria.

Sigui com sigui, l'inventari va fer-se molt ràpidament. El personal de la casa i que es reconeixia explícitament que calia respectar el formaven el masover Joan Fàbrega (un dels dos testimonis quan va fer-se l'inventari); el mosso Francesc Compte (un dels representants de la UGT); el mosso Jaume Roca (el segon dels testimonis); el treballador Josep Iglesias (un dels representants de la CNT); el treballador Cebrià Prat, i la dona del servei Jesusa Puyol Cebrián.

Van delimitar-se els espais i va anotar-se tot el que s'hi trobava a mida que avançaven: "En la entrada de la misma; la bodega; bodega de vinagre; bodega exterior frente la casa; al pie de la escalera para subir al piso; en el primer rellano de la escalera; al final de la escalera; en el salon recibidor del piso; en la sala y alcoba del telefono; en el cuarto lavabo o de baño; en lo que fue capilla; cuarto entrando a la derecha del comedor; en el comedor; cuarto entrando a la izquierda del comedor; cuarto junto a la cocina; en la cocina; en el cuarto Norte; en el cuarto norte parte norte de la casa; en el corredor; primer cuarto corredor parte norte". Això pel que fa al mas.

L'inventari manuscrit d'objectes va recollir de forma minuciosa, des d'un "escudo de armes antiguas, dos trabucos, una escopeta de piston de dos cañones, tres pistoles, cuatro espadas, cuatro floretes de esgrima, un casco de Hierro, todo antiguo", als quadres a l'oli de la casa i la seva temàtica (*El Bautista, Jason y Dalila*, "asuntos bíblicos", "cuadro marco y vidrio con una figura militar"...), els objectes de la llar, el mobiliari i les coses que contenia: roba interior, ornaments de capella...; i en les dependències agrícoles, el celler amb les bótes de roure, les premses i les eines de treball.

Sobre l'interior del mas i el seu mobiliari podem veure una sèrie de continguts, d'imatges i textos que fan referència al llibre *Masies de Catalunya*, de Llorenç Ferrer, amb fotografies de Pere Pascual i Rosina Ramírez (2003).

A l'època que tractem i també des d'una perspectiva actual, el mobiliari esdevé un "llenguatge social indicador del nivell econòmic". Sobre can Calderó apareix en un dels dormitoris "un llit amb pilars de quart, el capçal treballat i l'armari de mirall amb calaixera a la part de baix"; la saleta del piano; diferents dependències i la sala noble amb calaixeres, cadires de diferents estils, quadres d'avantpassats... I a la part agrícola del mas, una premsa de dos cargols. Precisament, una reproducció monumental en pedra inspirada en aquesta premsa es troba avui a la Plaça dels Germans Lleonart, inaugurada en un altre enclavament l'abril de 1975, amb motiu de les Festes del Mil·lenari d'Alella. Així es desprèn de la seva semblança i de l'afirmació d'Agustí Morera en el seu article. Tanmateix, la *Revista Alella* de maig de 1975 tan sols esmenta que el model era una premsa antiga, sense especificar quina.

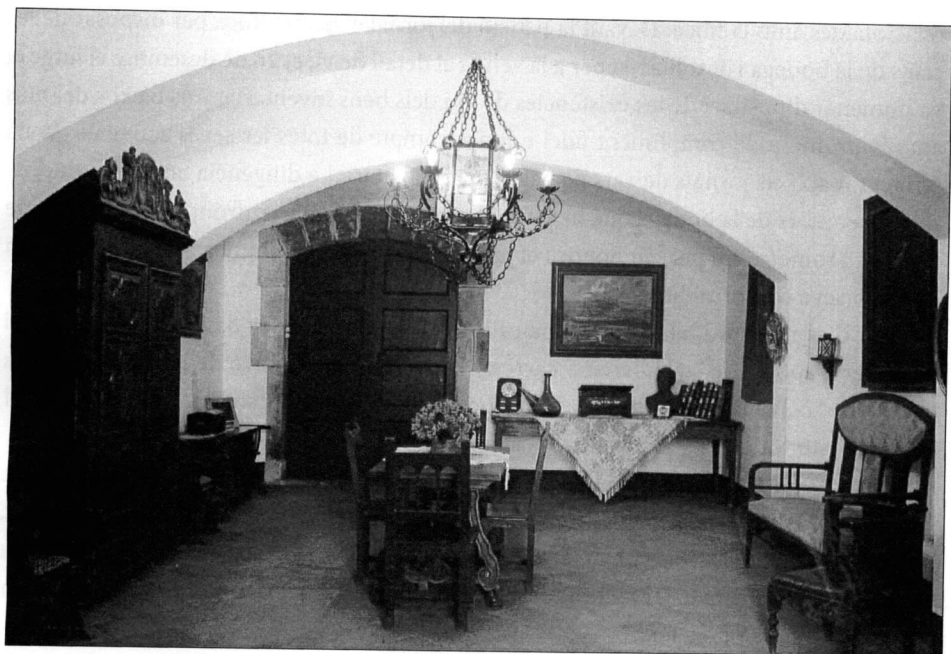

Una imatge de la sala noble de can Calderó, extreta del llibre *Masies de Catalunya*.

Respecte del conjunt d'edificacions de la finca, l'inventari anota diferents objectes: “en el cubierto junto a los bajos habitación del colono Juan Fabrega Matabosch; una cuadra com dos lleguas, un caballo y un borrico” i també “alrededor inmueble casa de bajos para el colono y familia”.

Després s'hi van apuntar les peces de terres vinculades a la propietat: “12 forjas de regadio” en la finca; repartides també per Alella: “pieza de tierra (viña) de dos millares de cepas; pieza *Creu de Pedra* de cinco millares de cepas; pieza *Noba* de cuatro millares de cepas”; al terme municipal de Tiana: “pieza *Burota* de dos millares de cepas y cien almendros; pieza con cinco millares de cepas y cien algarrobos; pieza *La Figuera* de ocho millares de cepas y 2 cuarteranos de terreno seco con guisantes”; al terme municipal de Montgat: “campo de dos cuarteras de terreno seco actualmente con cebada”. No hi consten altres propietats que hem pogut documentar anteriorment a Mollet, Parets, Lliçà...

A l'inventari no s'esmenta que a la capella de la Verge de Núria annexa al mas, abans de juliol de 1936 hi havia una pintura de la mare de Déu que, segons Salvador Artés, va ser destrossada durant aquest període. El marc del quadre va conservar-se i després de la guerra va contenir una còpia de la pintura original. En canvi i tal com apunta Josep Ramos al llibre *Alella. Recull d'imatges*, la campana Josepa ha arribat fins als nostres dies

Espai situat a la planta baixa. La porta del fons dóna accés al celler de la casa.

i no va seguir la sort de les campanes del campanar de Sant Feliu, que foren fosses per a la fabricació de material de guerra.

Molt probablement la capella estigués precintada ja aleshores com va ser-ho la casa i les diferents dependències de la finca en espera d'una resolució administrativa sobre el seu futur.

L'acta de l'inventari va ser signada per tots els membres de la comissió, amb la particularitat que, en no saber escriure, Joan Fàbrega va fer-hi una empremta digital i va signar per ell Francesc Compte. També van ser estampats els segells del Jutjat Municipal, del Sindicat de Oficis Varios CNT-AIT d'Alella i del Sindicat de Treballadors de la terra UGT Alella.

El procés d'incautació

Com hem situat anteriorment, la documentació permet, d'una banda, conèixer descriptivament com era aquesta masia senyorial, el mobiliari noble i les obres d'art, així com el celler i els estris d'ús agrari. D'altra banda, van obrir-se diligències per nombrar dipositaris dels béns i el jutge popular Artur Suñé va realitzar quatre audiències públiques

relacionades amb la finca. Davant la petició del jornalier Jaume Roca per disposar de les claus de la bodega i aprofitar-la per a la venda al detall de vi, el 26 de desembre el jutge el va nomenar dipositari de les existències de vi i dels béns inventariats als baixos del mas amb la promesa de compliment fidel i donar compte de totes les seves activitats. Volia reintegrar així els jornals deixats de pagar pel propietari. La diligència també va autoritzar-lo per a l'ús de la bodega que hi havia al costat del safareig, enfront de la casa. Jaume Roca va prometre-ho pel seu honor i el jutge, el secretari i els sindicats CNT i UGT van donar la seva conformitat.

Dos dies més tard, el masover Joan Fàbrega va comparèixer davant el jutge per tal de poder disposar de "caballerias y carros y utensilios para cultivo de las tierras" que es trobaven al cobert al costat de la casa que ocupaven ell i la seva família. Seguint el model de l'ofici anterior, el jutge va fer-lo dipositari.

Hi va haver una tercera audiència el 21 de gener de 1937. Aquest cop, Jaume Roca volia disposar de les claus de la masia, aleshores precintada, perquè la dona de servei, Jesusa Puyol, ocupés la seva habitació i cuidés de la casa. En aquesta ocasió, el jutge va demanar la conformitat al procurador municipal Jaume Martory, que va atorgar-la en un ofici signat l'endemà mateix.

Reunits tots els responsables en una nova audiència el dia 23, el jutge, que disposava d'un permís de la Comissaria General d'Ordre Públic de Catalunya per desprecintar el mas, va autoritzar la nova petició de Roca.

La masia fins l'entrada dels franquistes

La vida quotidiana a la rereguarda s'anava complicant a mida que avançava la guerra. En el cas de can Calderó, Eulàlia Fàbregas -a la documentació municipal apareix el seu pare amb el cognom Fàbrega-, filla dels masovers, dóna el seu testimoni al llibre d'Àurea Molina *Dones d'Alella: la generació valenta* sobre les estretones amb el menjar: "cada dia menjàvem patates sense tall, un sofregit, pa de farina de blat de moro i algun dia arròs bullit". Eulàlia explica que el segon any de guerra va començar a escassejar el menjar i com "d'una caixa de remolatxes en menjaven ells i els cavalls", s'anaven menjant les galledes que tenien i la fam era tanta que "dos dels cavalls de la finca van morir de gana".

El 28 de gener de 1939 les tropes franquistes procedents del Vallès van ocupar Alella. Dues setmanes més tard es retorna la propietat a Miquel Bosch de Calderó, tal com recull un ofici de la comissió gestora municipal del 12 de febrer formada per Esteve Figueras Morata, Miquel Soldevila Solà i Josep Bosch de Calderó. També hi era un dels dos dipositaris, Francesc Compte Fàbrega; no és citat al text, tot i que signa el document. Respecte dels llibres de caixa de la bodega, el document explica que s'havien presentat

9.105 pessetes en metàl·lic de les 12.715 pessetes que hi figuraven anotades i que havien estat lliurades pel dipositari Jaume Roca quan va abandonar el mas per ser mobilitzat (Roca no es trobava a Alella en aquells moments).

Un cas curiós en relació a aquest darrer fet és que Francesc Compte també havia estat cridat a files per l'exèrcit republicà, però va desertar i es va amagar fins al final de la guerra dins d'una bóta del mas: "a dins hi tenia un matalàs i un barral de vi, perquè si algú obria l'aixeta no sospités res", segons explica Albert Manyà a 'La vida social durant la Guerra Civil i la postguerra' en el llibre *Recordant... l'Alella d'abans*.

Compte va ser doncs, la persona que va haver de presentar-se davant les noves autoritats per fer el traspàs de la finca.

No es coneix cap represàlia personal pel procés concret que hem explicat de can Calderó, a excepció d'una de les persones que van intervenir-hi: el jutge municipal. Artur Suñé fou empresonat pels franquistes a València.

A tall de conclusió

En el marc d'unes circumstàncies excepcionals -revolucionàries- originades com a conseqüència de l'alçament facciós, no va tenir lloc cap desordre greu a can Calderó més enllà de l'acte iconoclasta d'alguns exaltats a la capella.

Durant el període va exercir-se un control burocràtic i van establir-se unes pautes laborals. L'actuació de les autoritats sobre la finca -com sobre les propietats incautades per a refugiats a Alella- no va respondre principalment a "apatències i fòbies" dels comitès, com Jordi Amat (*Alella, 1931-1940...*) generalitzava sobre la rereguarda republicana.

No va ser el cas d'Alella i cal doncs precisar-ho, ja que fins i tot la gent del poble va defensar-se a trets per rebutjar les ingerències del comitè del Masnou.

Precisament els estudis locals permeten amb casos concrets fer aportacions des de la petita història i contrastar o acotar les possibles inexactituds.

El cas de can Calderó ens il·lustra sobre els mecanismes legals per garantir la preservació de la finca, els seus béns i la feina dels empleats en uns moments molt difícils i com, finalment, es retorna íntegra a la família propietària amb l'entrada dels franquistes.

Arxius i biblioteques

Arxiu Municipal d'Alella

Fons Biblioteca Ferrer i Guàrdia d'Alella

Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

Bibliografia

AMAT, Jordi (2006). *Alella (1931-1940...)*. Alella: Ajuntament d'Alella.

ANGLADA, Ramon (2001). 'Col·lectivititzacions i segells' a *Recordant Alella en el temps*. Alella: Cerquem les Arrels.

ARTÉS, Salvador (1966). 'Notícia històrica de Can Calderó' a *Revista Alella*, núm. 57 i 58. Alella: Associació Cultural Revista Alella.

ARTÉS, Salvador; GALERA Lluís (1975). 'Notes històriques' a Programa de les Festes del Mil·lenari. Alella.

AYMERICH, Ramon: 'La última Damm, Josefina Calderó Damm' a *La Vanguardia* (23/10/2007).

BONET, Lluís (1983). *Les Masies del Maresme*. Barcelona.

DE CAMPS, Joaquim (fotografies de Francesc Català): *Les cases pairals catalanes*. Barcelona, 1977.

FERRER, Llorenç (fotografies de Pere PASCUAL i Rosina RAMÍREZ): *Masies de Catalunya*. Manresa, 2003.

FONT, Josep (1999). 'Vinyataires i vinaters' a *Recordant... l'Alella d'abans*. Alella: Cerquem les Arrels.

FONT, Josep (2001). 'Arts i oficis' a *Recordant... Alella en el temps*. Alella: Cerquem les Arrels.

GALERA, Lluís (1974). 'El noble cavaller Miquel de Calderó' a *Revista Alella* núm. 142/143. Alella: Associació Cultural Revista Alella.

MARTÍ, Rosa (2008). 'La Marineta, més que una masia' a *Butlletí* núm. 2. Parets del Vallès: Parietes, Centre d'estudis locals.

MANYÀ, Albert (1999). 'La vida social durant la Guerra Civil i la postguerra' a *Recordant... l'Alella d'abans*. Alella: Cerquem les Arrels.

MOLINA, Àurea (2009). *Dones d'Alella: la generació valenta (guerra i postguerra)*. Premià de Mar.

MORERA, Agustí (1998). 'Història de l'Hostal La Marinette i origen de la seva propietària, Marinette Damm Calàs' a *Notes*, volum 12. Mollet: Centre d'estudis molletans.

RAMOS, Joan Josep (curador): *Alella. Recull d'imatges*. Alella: Associació Cultural Revista Alella, 1991.